

ABBASİLER DÖNEMİNDE SOSYAL HAYAT (EV İÇİNDE VE AÇIK HAVADA OYNANAN OYUNLAR)*

Muhammad Manazir Ahsan**
Çeviren: Mehmet Emin ŞEN***

Abbassiler, bazıları atalarından miras kalan bazıları da yabancı kültürlerden benimsedikleri çok sayıda sporla uğraştılar. Onların açık hava oyunlarından at yarışı, okçuluk, koşu, polo¹ ve güreşin önemli bir yeri vardı. Satranç, dama ve benzeri evde oynanan oyunlar da popülerdi. Abbassiler döneminde yeni sporların ortaya çıkıp çıkmadığı veya zaten bilinen oyunların ve hoşça vakit geçirmek için yapılan uğraşların geliştirilip tanıtılması ile ilgili konulara bu dönemden kalan eserler yetersiz bir ışık tutmaktadır.

Açık hava sporları sadece eğlence için değil aynı zamanda fiziksel egzersiz ve askeri eğitim amaçlarıyla da yapılıyordu. Tıpkı ev içinde oynanan oyunların zihinsel yetenekleri bilmesi amacıyla oynanması gibi...

Açık hava oyunları

At yarışı

At yarışları, İslam öncesi dönem de dahil, Arapların en önemli sporu olmuştur. İslami dönem boyunca at yetiştiriciliği atların bakım ve eğitimi cihat anlayışını uygulamada yardımcı olacağı düşüncesiyle yapılıyordu. İslam Peygamberi at yetiştirmeyi övgüye değer bir eylem olarak adlandırmış ve savaş meydanlarında elde edilen ganimetler arasında pay edilmesini (atların) belirlemiştir. Bu dini

* Muhammad Manazir Ahsan'ın *Social Life Under the Abbasids (786-902)* adlı kitabının *Indoor and Outdoor Games* bölümünün çevirisidir.

** School of Oriental and African Studies, İngiltere, Prof. Dr.

*** Yrd. Doç. Dr., Batman Üniversitesi Tarih Bölümü.

¹ At üzerinde oynanan uzun sopalarla topa vurulan oyun. (Çev.)

anlaşış at yetiştirenler arasında rekabetçi bir tutum sergilenmesini teşvik etmiştir; ayrıca atların sayısının artmasına neden olmuştur ki yoğun savaş dönemlerinde sayıları büyük ölçüde azalmıştı. Süvari birliği Müslümanların askeri alanda başarılı olmalarında önemli bir faktör olmuştur. Bu şaşılacak bir olay değildi, Bu yüzden Abbasilerde hipoloji (at yetiştirme eğitimi), at yetiştiriciliği, at ırkları ve bu ırklara ait çeşitli türleri, yarış eğitimi, at yarışı, nal bakımı ve at biniciliği konularında bilgi içeren çok geniş kapsamlı edebi eserler oluştu. Gerek düzyazı gerek şiirde başka hiçbir hayvan türü dönemin yazarlarında bu derece yazma isteği uyandıramamıştır.²

At yarışı (sibak el-hayl veya icra el-hayl), at biniciliğinin bir kısmı (furusıyya), askeri eğitim için gerekli görülüyordu ve aynı zamanda halifeler, prensler ile çeşitli sınıftan insanlar için eğlencenin konusunu oluşturmaktaydı. Büyük meydanlar Bağdat, Samarra, Rakka, Şemmasiye’de ve diğer yerlerde bu amaç için hazırlanmıştı.³ İslam kumarı yasaklamıştı fakat okçuluk, yürüyüş yarışması ve at yarışı etkinliklerinde bahis oyununa izin vardı.⁴ At yarışı ödülleri halifeler, sarayın önde gelen kişileri, vezir gibi, ve hatta toplumdaki varlıklı kişiler verirlerdi.⁵ ‘Muhallil’ veya ‘Dakhil’ denilen özel bir atın

² İbn Nedim, aşağıda adı geçen eserlerin at ve atlarla ilgili konularla ilgili olduğunu belirtmiştir: Ebu Ubeyde (ö. 210) Kitap el-Hayl; Ünlü gramerci Haffner tarafından Vienna 1875’de Kitap el-Hayl da yayınlanan Asmai’nin (ö. 213), Kitap el -Hayl, Kitap Halk el-faras, and Kitap el- sarç ve’l-licam; Ahmed b.Hatim (ö. 231) Kitap el-Hayl; İbrahim ez- Zucac (ö. 310) Kitap Halk el-faras; İbn Durayd (ö. 321) Kitap Hayl el-kebir, Kitap Hayl es-Sağir, Kitap es-Sarç ve’l-licam; Kitap Esma’ el-Hayl ve fursaniha başlığı altında G. Levi della Vida tarafından yayınlanan Muhammed bin Ziyad el-A’rabi’nin (ö. 231) Kitap el-Hayl, Kitap nasab el-Hayl; İbn Ebi Sabit Kitap Halk el-faras; Hişam b.İbrahim al Kirmani, Kitap Halk el-Hayl; Kasım el-Anbari Kitap Halk el-faras; Havlani Kitap Hayl el-Sevabik; el-Vaşşa (ö.325) Kitap Halk el-faras ; G.Levi Della Vida tarafından Kitap nasab el-Hayl fil fahiliyye ve’l-İslam başlığı altında ve Ahmet Zeki Paşa tarafından yeniden yayına hazırlanan 1946’da yayınlanan darul kütüb el-Mısıriyye’deki Hişam el-Kelbi’nin (ö. 207) Kitap el-Hayl; el-Medaini (ö.215) Kitap el-Hayl ve’l-rihan; Ahmet Kazzaz (ö.258) Kitap el-Halaib ve’l rihan; İbn’ül Kufi Muhammed bin Habib Kitap el-hayl bi Hatt; Ebu Halife (ö.305) Kitap el-fursan; Ebu Aşaş Kitap sıfat el-Hayl ve’l- ardiye ve esmaiha bi Mekke ve ma valaha; Ebu Hasan el-Nassaba Kitabü’l ahbar el-faras ve ansabuha ; Kadi el-Aşnai Kitabü’l Hayl; Attabi, Kitabü’l-Hayl; Utbi (ö. 228) Kitabü’l-Hayl; Ahmet B.Ebi Tahir (ö.280) Kitabü’l-Hayl el-kebir; İbn Hurdazbih(ö.300) Kitabü’l-Cemhara el-ansab el-faras. Fihrist sf.80, 82, 89 ,91, 92,103,104,105,112,119,126,141,153,155,165,166,175,176,210,213; EI(2) faras (f. Vire) ve furussıyye (G.Duillet); D.Ayalon Scripta, IX.sf.31 ve Ritter, in Der Islam, XXVIII. sf.116

³ Cahşiyârî, el-Vuzerâ,, sf. 207;İkd,I, sf.194; aynı zamanda Corci Zeydan, Tamaddun, sf. 158; Rosenthal, İslamda Kumar, sf. 46-52.

⁴ İbn Hudayl, Hilyat el-fursan sf. 142; Anonim, el-Risala fi’l-rimaya, SOAS, No. 46339

⁵ EI(2), s.v. Furusiyya (G. Douillet); ve, Mercier, La chasse et les sports chez les Arabes, pp.200-1

yarışmaya sahibinin bahis oynamaması şartıyla katılmasına izin verilirdi; bu atın yarışı kazanması halinde yatırılan parayı sahibinin alma hakkı vardı.⁶

Yarışa katılan atların sadece aynı kategoride, aynı yaşta, aynı soydan gelen, aynı dereceye sahip ve aynı eğitim koşullarına sahip olması zorunluydu. Bahse girilip para yatırılmamış olması koşuluyla eğitilmiş ve eğitimsiz atlar arasında yarış düzenlenebilirdi. Bununla birlikte yarış sahasının uzunluğu yarışın özelliği hakkında tam olarak bilgi veriyordu. Asmai'ye göre yarış alanının uzunluğu atların yaşına göre belirlenmekteydi; Şöyle ki: iki yaşındaki atlar için 40 ok menzili (yaklaşık 7500 m.); üç yaş için 60 ok menzili (yaklaşık 11.300 m.); dört yaş için 100 ok menzili (yaklaşık 18,800 m.).⁷

İki yarışmacı arasında yarışmanın olması yarışın kumar amaçlı olmaması şartına bağlıydı, fakat yarışmacılardan biri tüm bahis parasını yatırırsa kazanması halinde parasını geri alabilir yenilmesi halinde parayı kaybederdi. Yarışmanın galibi yarışı önde bitirendir ve şayet iki at boyun hizaları aynı olması halinde kulak farkıyla bitiş çizgisine birinci varan attır. Yine bitiş çizgisine aynı anda varan atlardan en azından omuz farkıyla önde olana birincilik verilir ve eğer tamamıyla berabere biten bir yarış olduğu kanaatine varılırsa yatırılan para bölünürdü.⁸

Anlaşıyor ki bir kişi birden fazla ata para yatırabilirdi. Halid el-Bermeki'nin, Halife Mansur tarafından düzenlenen yarışta ilk iç ödülü kazandığı söylenir.⁹ Yarışın başında kural olarak tüm atlar yan yana hizaya getirilirdi. Bu hizanın düzlüğü atların önüne çekilen ve 'mikvas' denilen bir ip yardımıyla sağlanırdı.¹⁰

Öyle anlaşıyor ki bu dönemde iki şekilde yapılan at yarışları revaçtaydı. Bunlar: Uzun mesafe yarışı ve hipodrom yarışı. Önceleri bambudan bir sırtık, yarış başlangıç çizgisinden uzak bir noktaya dikilir ve onu alan at binicisine yarışmanın galibi gözüyle bakılırdı.¹¹

Meydanda yarış sahası 10 atın yarışabileceği genişlikteydi. Mızraklarla belirlenmiş yerlerde atların yerlerini gösteren iz/işaretlerden oluşan alanlarda

⁶ İbn Hudayl, Hilya, Sf. 143-4; Risala fi'l-rimaya, SOAS No:46339 ; Furusiyya (G. Douillet); Mercier, Chasse, 199

⁷ Mercier, Chasse, sf.,198-9, Asmai'den alıntılar ve diğerleri. Peygamber Medine'de Hafya'dan Taniyyat el-Veda'ya (60 ghalwa) yetişkin atlar için, Taniyyat el-Veda'dan Benu Zurayk'a (10 ghalwa) yavru atlar için yarış organize etmiştir.

⁸ Mercier, Chasse, sf. 199, bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, Furussiyya, sf. 100-1

⁹ Caşşiyârî, Vuzara, sf. 207-8

¹⁰ İkd, I, sf. 207; Hilya, sf. 174; Mercier, Chasse, sf. 200

¹¹ İkd, I, sf. 194-5; İrşad, sf. 116-17; A. Talas, el-Hayat el-İçtimaiyya. MMII (1952) sf. 277-8

sekiz at bulunabilirdi. Bu işaretler genellikle kumaş parçası veya nakışlı giyim eşyası veya gümüşten yapılan küçük çantadan olabilirdi.¹² İlk sekiz atın yarış alanında pist için ayrılan kısma girmesine izin verilirdi. Yarışmada ilk yedi at binicileri ödül alırken sekizinciye (sonuncu) ödül verilmezdi, zaten pist alanına girebilmesine izin verilmesi yeterli ödülü olarak kabul edilirdi. Yarışı bitirme sırasına göre on ata özel isimler takılırdı.¹³ Mesudi ve diğer yazarlar bu isimleri listelemişlerdir (çok küçük değişikliklerle):¹⁴

1inci: Sabik, galip.

2nci : Mutabarriz, dövüşçü; şampiyon.

3üncü: Mucalli, sahibinin üzüntüsünü gideren ve başarısından dolayı yarışa katılan.

4üncü:Musalli (Sala'dan: Kuyruğun en son noktası) önündeki atın kuyruğuna çok yaklaşmasından dolayı böyle isimlendirilir.

5inci :Musalli (Suluvv'dan : Teselli) sahibinin endişelerini giderdiği ve onu keyiflendirdiği için böyle adlandırılmıştır. Talibi beşinci atı 'rahatlatıcı' (atıf) olarak isimlendirmiştir.

6ncı :Talî,Takip eden. Şanslı (Hazi) olarak ta bilinir.

7nci :Murtaḥ¹⁵, Memnun

8inci :Mu'ammil, Umutlu.

9uncu :Latim (Yarış pistinden çıkarılan), Hedefe ulaşmak gayesiyle çabaladı ama başaramadı anlamı yüklenmiştir.

10uncu: Sukkayt, Sessiz, sahibini utandırıp yarış hakkında konuşamamasına sebep olduğu için böyle adlandırılmıştır.

Müslümanlar, sonuncu atın etrafını iple sarıp arka tarafına elindeki kırbacı ata vuran maymun oturturlardı; böylelikle kazanan atların sahipleri

¹² Mercier, Chasse, sf. 200. Söylendiğine göre Peygamber, kendisi tarafından düzenlenen bir at yarışında birinciye, üç Yemeni hulla (değerli giyim eşyası); ikinciye iki hulla; üçüncüye 1 hulla; dördüncüye 1 dinar; beşinciye 1 dirhem; altıncıya hediyelik eşya ve diğerlerine Allh'ın rızası (Kelbi, Ensab el-Hayl, Zeki Paşa, Cairo, 1946sf.8) Rosenthal, Fadl el- Hayl'dan alıntı yapıp Peygamberin yarışta kazananlara ödül verdiğini belirtmiştir (İslam'da Kumar sf.48-9)

¹³ Hilya, sf. 144-7; Mercier, Chasse, sf.200; bkz. Abdulkadir, Nuhba, sf. 245-8. Yakut'un İrşad isimli eseri Halife Hişam tarafından organize edilen inanılması güç, sıra dışı bir yarıştan bahseder; Yarışa dört bin at katılmış ve yarış mesafesi 250 qhalwa olarak belirtilmiştir. Yüz at için yol hazırlanmış ve atlar sıralanırken oluşan genişlik 6 ok atımı mesafeyi bulmuştur (İrşad, sf. 116-17).

¹⁴ Muruc, VIII, 259-72; aynı zamanda yarışan atların özelliklerini övgüyle belirten şiirler yazmıştır; halkın bu konulara olan ilgisini de konu edinmiştir. İbni Hudayl'ın Hilye isimli eserinde benzer konulara rastlanır, sf. 144-6

¹⁵ Murtaḥ, bazı yazarlarca beşinci at olarak belirtilmiştir. Bu durumda kelime beşi simgeleyen el anlamındaki 'ravah'tan gelir. (Hilye, sf.145)

çoşku dolu sevinçle karşılanıp onur cübbesi giydirilirken sonuncu olan atın sahibi utandırılırdı.¹⁶

Abbasilerin ilk dönemlerinde at yarışları her sınıftan insanlar için çok popülerdi. Hatta halifeler, prensler ve vezirler yarış atı beslemek hususunda birbirleriyle rekabet ederlerdi. At yarışları organizasyonu, sıklığı, finanse edilmesiyle ilgili bulunabilen materyaller bu konuya yeterince ışık tutmamaktadır. Cahşiyârî, dairesel bir yarış alanında yapılan bu tür yarışların halifelerin emri ile düzenlendiğini belirtmiştir. Nitekim Cafer Bermeki, Halife Harun Reşid'in emriyle Rakka'da yarış organize etmiş ve bu yarışta halifenin atını da geçen vezirin atı birinci olmuştur.¹⁷ Mesudi tarafından verilen diğer bir bilgiye göre Harun Reşid kendi atının birinci ve oğlunun atının ikinci olması durumunda çok memnun olurdu.¹⁸

İlginç olan şudur ki insanlar atlarına isimler vermiştir;¹⁹ mesela Harun Reşid'in favori atının ismi 'Mushammir'di.²⁰

Yarış düzenlemeden önce atın 'tadmir' veya 'idmar' denen ve 40 ile 60 gün arası süren bir eğitim döneminden geçmesi gerekiyordu. Eğitimi yapan kişi tarafından ata iyi bir kondisyon kazandırmak için özel bir eğitime tabi tutardı. Sabah erken ve akşam yemi verilirdi. Bir hafta boyunca ot ve arpa verildikten sonra ot miktarı derece derece azaltılır ve nihayet sadece arpayla beslenirdi. Ata günlük binilir 'şavt' denilen dairesel bir alanda egzersiz yaptırılırdı. Atın fazla kiloları, üstüne 1-2 battaniye örtüp terleterek verdirilmeye çalışılırdı. Ve bu işleme 'iclal' denirdi. Yarışa dahil olmadan önce yarış alanı mesafesinde deneme binişi yapılırdı. Şayet at aşırı yorulmamış ve nefes nefese kalmamışsa eğitim başarılı geçmiş anlamına gelirdi.²¹

Müslümanların bir atta önemli saydıkları özellikler, Asmai'nin belirttiği gibi safkan bir atın karnı yüksekte olmalı ve arka tarafı kısa olmalıdır. Ön bacakları uzun ve arka bacakları kısa olmalıdır.²² Diğer olumlu işaretler, aniden

¹⁶ Muruc, VIII, sf. 371-2; bkz. Mercier, Chasse, sf.200-1

¹⁷ Cahşiyârî, Vuzara, sf. 207-8

¹⁸ Muruc, VI, sf. 348-9. Benzer bir olay İbn-i Abd Rabbih'in eserinde geçer; 185 yılında gerçekleştirilen bir yarışta Halife Harun Reşid, atı kazanınca, dilbilgini Asmai'dan atını metheden bir şiir yazmasını ister ve şiir atlarla alakalı zengin teknik kelime listesiyle yazılır.

¹⁹ İkd, I, 195-200, Akval el Kafiya, Br, Mus. Ms. Or. 3830, dosya, 99. Kelbi K. Ensab el-Hayl fi'l- Fahiliyya ve'l-İslam, sf. 5.

²⁰ İkd, I, 200, aynı zamanda karşılaştı. Abdul Kadir, Nihbat 'İkd el-Ecyad, sf. 253

²¹ Hilya, sf. 149-50; Kitab el Baytara, Br Mus. Ms. Or. 1523, dosya 37-46; bkz. Fursiyya (G. Douillet)

²² Asmai , Kitab el-Hayl, sf. 15-17

hızlanabilme, soy veya toynaklarının yukarısında beyaz işaretlerin olması ve ‘dava’ir’ denilen yeke püsküllerinin farklı yönlerde doğru çıkması gerekir.²³ Atın üst kısmının şekli, alt kısmı, ön ayak ve yandaki kısımlar ve arka ayak kısmı, duruşu, yürüyüş tarzı ve koşuşu, hızı ve kondisyonu: tüm bu özellikler at severler tarafından dikkate alınmıştır.²⁴

Yarışa katılmak isteyen binicilerden binicilik ve at yarışıyla ilgili tüm bilgi ve prensipleri bilmeleri beklenirdi.²⁵ Ortaçağ Arap yazarlarının istekli at binicilerine tavsiyeleri basitti. Biniciler tarafından uyulan esaslar; eyerinin sağlamlığı ve dizginin/yuların²⁶ muntazamlığı, düzgün olmasıdır. At biniciliği eğitimi için özel bir zaman dilimi yoktu. Sabit ve sağlam bir binicilik, ata eyesiz binerek kazanılırdı, binici uyluklarıyla atı sıkıca kavrayıp sabitliğini pekiştirirdi. Binici yeterince deneyim sağladıktan sonra eyer kullanmaya başlardı. Düzenli olarak kısa ve uzun mesafelerde at biniciliği sanatını ustası olana kadar pratik yapmak durumundaydı.²⁷ Türkler, Câhız tarafından bildirildiğine göre at biniciliğinin ustası ve ok, yay ve diğer silahlarla savaşmada en becerikli insanlar olarak kabul edilirdi.²⁸

Abbasilerde, yarış tutku dolu bir ilgi alanı olarak görülüyor. Genel olarak insanlar at yarışı masraflarını karşılayamadıklarından dolayı deve, maymun, katır veya köpek²⁹ yarışma müsabakaları düzenlerlerdi. İki kamburlu yarış develeri ‘buhti’ olarak bilinirdi.³⁰

Güvercin yarışı

Güvercin yarışı geniş bir kitle tarafından beğenilen, popüleritesi olan önemli bir müsabakadır.³¹ Güvercinler hakkında, atlar gibi, bugün çoğu kaybolmuş olduğu düşünülen edebi eserler yazıldı.³² Atlardan daha ucuz olmasından insanların kumar tutkusunu tatmin etmesi için güvercinler uygun bir araç olmuştur. Halk

²³ El(2), Faras (F.Vire)

²⁴ Aynı eser.

²⁵ Hilya, sf. 131

²⁶ Aynı eser, sf. 131; yine El(2), Furuşsiyya)

²⁷ Aynı eser.

²⁸ Resail, I, sf. 45

²⁹ İbn Kayyim el- Cevziyye, el-Furuşsiyya sf. 4,8.

³⁰ Mez, Renaissance, sf. 457

³¹ Câhız, Hayavan, III, sf. 256-7; yine, Rosenthal; Gambling in İslam (İslam’da Kumar), sf. 52-5.

³² İbn Nedim, Fihrist’inde, Abbasilerin ilk dönemlerinde çok sayıda kitap yazıldığını belirtir.

ölçüyü kaçırmış ve kendini aşırı kaptırdığından güvercin yarışı sosyal bir problem haline gelmiştir. Devlet bazen bu ölçüsüzlüğe karşı sert tedbirlerle önlem aldı, yakınlarda ikamet eden kadınların mahremiyetini tehlikeye atabileceği, güvercin yetiştirenlerin gürültülü olmaları ve taş fırlatmaları, çatıda oturmaları, halkın rahatsız olması gerekçeleriyle güvercin yuvalarının tahrip edilmesi emredildi.³³ Yine söylendiğine göre Bağdat'ta 'suk et-tuyur' denilen markette en çok satan ürün güvercinlerdi.³⁴ Bu markette genç bir güvercin Hazuli'ye göre 20 dinara ve güvercin yumurtası 5 dinara satılırdı.³⁵ Güvercin meraklıları, her nasılsa, cinsi ve soyu hakkındaki bilgilerin dikkatlice kaydedildiği seçkin güvercinlere sahip olabilmek için yüksek meblağda ücret ödemişlerdir. Eğer Câhız'ın raporu doğru ise böyle soylu güvercinlerin fiyatı Bağdat'taki pazarda 500 dinara ulaşmıştır.³⁶ Câhız, güvercinlerin geniş arazili bir mülk kadar verimli olduğunu not ediyor ve Bağdat ve Basra marketlerinde soylu genç erkek güvercinlerin 20, dişilerin 10 veya daha fazla, ve yumurtalarının 5 dinara ulaştığını belirtiyor.³⁷ Benzer şekilde Vasıt şehrinde getirilen güvercinler çok yüksek meblağda bir fiyata alıcı bulabiliyordu. Böyle bir güvercin 30 dinara yavrusu 3 dinara ve yumurtası 2 dinara satılırdı.³⁸ Câhız, halkın her kesiminden güvercin yarışına ilgi gösterilmesine rağmen en büyük ilgiyi 'hısyân'ın gösterdiğini gözlemlemiştir.³⁹

Evcil güvercinlerin eğitim metodu, genç güvercinin kanatlarının yeterli olgunluğa eriştikten sonra uçması ve tavan arasından yuvasına dar aralıklardan geri dönmesini gerektirmekteydi. Kuş, bundan dolayı tavan boyunca merdiven basamaklarından çıkmaya ikna edilirdi. Bu faaliyet kuş kasları güçleninceye ve yuva içgüdüleri deneyimlerle sağlanıncaya kadar birkaç tekrarlar halinde devam ederdi. Yuva içgüdülerinin yoğunlaşmasıyla kuş yaşamının erken döneminde çiftleşirdi. Ayrıldığında kuşun çiftleştiği eşine düşkünlüğünden dolayı geri geleceğinden emin olununca sepetiyle beraber taşıyıp uçurulurdu. Bu faaliyet bir süre kuşun uçacağı mesafe her gün biraz daha artarak devam ederdi.⁴⁰

³³ Muntazam, VIII, sf. 294,308. İbnü'l- Esir, Kamil, X, 85, Damiri, Hayavan. Hemadani'ye göre (Makamat) sf. 168), hırsızlar ve soyguncular güvercinleri hırsızlıklarına alet ettiler. Güvercini çatıya hırsızlık edecekleri evin çatısına uçurup onu takip ediyormuş gibi çatıya çıkarlardı).

³⁴ Câhız, Hayavan, I, sf. 118; Manakib-i Bağdad (İbn el- Cevzi'ye atfedilir) sf. 26

³⁵ Matali, II, sf. 260

³⁶ Câhız, Hayavan, III, sf. 212

³⁷ Aynı yer

³⁸ Aynı eser, III, sf. 295-6

³⁹ Aynı eser, I, sf. 118; ve, Beyhaki, Mahasin, sf. 611

⁴⁰ El(2) Hamam (F. Vire); Şabbah, Musabakat el-berk ve'l- hamam, sf. 53

Eğitim için ikinci bir yöntem de yüksek bir evin çatısına uzun bir direk dikilir. Bu direğin etrafına yem serpiştirilir ve kuş günde iki kez buraya getirilir. Yemlendikten sonra kuş evin yakınlarında bir yere götürülüp uçuşu için bırakılır, her gün evden biraz daha uzakta bırakılırdı. Kuş sahibi, çift kuşları aynı anda uçurmamaya özellikle dikkat ederdi; eğer erkek kuş uçurulacaksa dişisinin kanat tüyleri yolunur, dişisi uçacaksa tersi yapılırdı. Kuş bir kez bu eğitime alışırsa uzun mesafelerden yuvasına geri uçup gelmesi kolay olurdu.⁴¹

Câhız'ın gözlemlerine göre güvercin yarışı müsabakasına halkın ilgisi yarışma düzenlenmeden odaklanırdı. Söylendiğine göre bir müsabaka esnasında oldukça büyük bir kalabalık sadece kuşların yuvalarına dönüşlerini izleyebilmek için yüksek bir yerde toplanmıştır.⁴² Bazı mahallelerin güvercin yarışının yasadışı olduğu açıklanmışsa da bazı 'fukaha' bu sporun legal olduğunu özellikle savaş dönemlerinde hızlı iletişimi sağladığı gerekçesiyle meşru olduğunu beyan etmiştir.⁴³ Bu dönemde insanlar meşruluğun avantajlarından yararlanmış ve müsabakalarda bahis oynama isteklerini tatmin etmişlerdir. Abbasi halifelerinden Mehdi, Harun Reşid, Vasık ve Nasır bu eğlenceye düşkünlükleriyle bilinir.⁴⁴ Bildirildiğine göre Harun Reşid'in güvercin yarışına olan büyük sevgisi bir hadis bilgininin at yarışı ve okçuluğun övüldüğü bir hadise 'hamam' kelimesini ilave ederek değiştirmesine yol açmıştır. Halife, kendisi için hadis uydurulduğu iddiaları üzerine bu tür müsabakalarda kullanılan güvercinlerin öldürülmesini emretmiştir.⁴⁵

Polo

Güvercin yarışının aksine polo oyunu, Abbasi toplumunda, daha karışık unsurlar içeren daha sınırlı oynanan bir oyundu.⁴⁶ Abbasi halifeleri, özellikle Harun Reşid ve Mutasım bu eğlenceye çok düşkünlerdi.⁴⁷ Nedimleriyle beraber sürekli oynarlardı. Taberi'nin belirttiğine göre Halife Mutasım, nedimi İshak b.

⁴¹ Câhız, Hayavan, III, sf. 274-5

⁴² Aynı eser, sf. 256. İddia edilir ki bazı kuşlar Boshorus'tan Basra'ya, Kahire'den Damascus'a veya Tunus'tan Kahire'ye tek seferde uçabilirdi. (F. Vire Hamam).

⁴³ Damiri, Hayavan, karşılaştır, Hamam; İbn Kayyim el- Cevziyye, Furuşsiyya, sf. 8; Şabbah, Musabakat al-berk, sf. 29

⁴⁴ El(2), Hamam (F. Vire). Yine bkz., Muruc sf. 314

⁴⁵ Abdulkadir, Nuhat İkd el-Ecyad, sf.239

⁴⁶ Taberi, III, sf. 496-1326-7.

⁴⁷ Anı eser,III, sf. 1326-7; Muruc, VII, sf.296; Kamil, sf. 216; İbn Kayyim el- Cevziyye, Ahkamu Ehli'z-Zimme, I, sf. 220

İbrahim'le beraber üzerlerinde 'şudra'⁴⁸ denilen hafif spor kostümü varken şavlacan oynarken görülmüştür. Halife'nin vezirleri de bu spora ilgi göstermişlerdir. Halife Mutazid'in veziri Ubeydullah'ın düzenli olarak bu oyunu oynadığı söylenir.⁴⁹ Askerlerin, eğitimlerinin bir parçası olduğundan, bu sporla ilgilenip pratik yapmaları pek muhtemeldir. Câhız'a göre Türk askerleri bu oyunu ustaca oynarlardı.⁵⁰ Dairesel bir meydana oynanan bu oyunla ilgili kaynaklarımızda oyunu tam olarak kavramamıza yetecek kadar bilgi mevcut değildir.

Şavlacan (Farsçadaki Cavgan kelimesinin Arapçadaki karşılığı) oyununun kökeni büyük bir ihtimalle Perslere dayanır ve Emevi döneminde Persler bu oyunu Müslümanlara öğretmişlerdir.⁵¹ Abbasi halifelerinin ve toplumdaki elit tabakanın favori eğlence aracı olması Abbasilerin ilk dönemine rastlar. Oyun genelde at sırtında oynanırdı.⁵² Öyle anlaşılıyor ki oyundaki tehlikeyi en aza indirmek için aynı anda sınırlı sayıda insanın oynamasına izin verilirdi. Kabusname'de belirtildiğine göre dört kişi bir takım kabul edilirdi.⁵³ Oyuncular ikişer kişilik iki takıma bölünür her biri bir ucu geriye eğimli uzun bir sopa taşırdı.⁵⁴ Oyun, bir oyuncunun topu havaya, atabileceği en yükseğe, atmasıyla başlardı. Oyuncular, ellerindeki uzun sopalarla topa vurunca top bir oyuncudan diğerine geçirdi. Her takım, topu karşı takımın koruduğu iki sılıkla belirlenen aralıktan geçirmeye çalışırdı; bu aralık çok büyük bir sahanın uç kısımlarına yerleştirilirdi ki at üstündeki oyunculara geniş bir hareket kabiliyeti olsun.⁵⁵

Oyuncular, kural olarak diğer oyuncuları yaralanmaması ve topun –yarım düzinesi bir dirhem etse de- parçalanmaması için çok dikkat etmek

⁴⁸ Taberi, III, sf. 1326-7. Bir keresinde Mutasım'ın Türk generali Afşin, kendisine karşı oynamayı reddetmiştir çünkü oyun bile olsa halifenin karşısında yer almak istememiştir.

⁴⁹ Quatremere, Mamlukes, I, 125, Mansouri man, History of Bibars'tan alıntı

⁵⁰ Câhız, Resail, I, sf. 21

⁵¹ El (2) Cavgan(H. Masse). Mercier sf. 226 Taberi bu oyunun Perslerde 4. yüzyılın ilk dönemlerinde oynandığını not etmiştir.

⁵² El (2) Cavgan H. Masse.

⁵³ R. Levy, A Mirror for Princess' adlı eserinden Kabusname'den alıntı yapılarak takımın arenanın girişinde iki, ortada iki, uzak kenarda iki olmak üzere 6 oyuncudan oluştuğu bildiriliyor.

⁵⁴ El(2) Cavgan (H. Masse). Mercier, 'Şavlacan' kelimesinin –modern klüp-; 'çavgan' kelimesinin ise uzun kabzalı küçük raket anlamına geldiğini ifade etmiştir. (karşılaştır, Chasse, sf. 223)

⁵⁵ El(2), Cavgan (H. Masse); Câhız'ın Kitab el Savaliya isimli polo oyuncuları hakkında kitap yazdığı söylenir. Mursi al Huli (Rosenthal'dan alıntı) bu eserin Moroccon kütüphanesinde korunduğunu söylemiştir.

zorundaydılar.⁵⁶ Toplar genellikle deriden yapılırdı.⁵⁷ Halife Mütevekkil'in alışkanlıktan bu oyunu sürekli deri top ve tahtadan sopayla oynadığı söylenir.⁵⁸ Onun Hristiyan nedimi, Salma b. Sa'id, Halifeye, gösterişli veziri Abdullah b. Yahya'nın gümüşten yapılmış polo sopaları ve topları için otuz bin dirhem harcadığını ifşa etmiştir; öyle ki bu bilgi halifenin huzurunu kaçırmış ve sert önlemler almasına neden olmuştur.⁵⁹ Meydanın (hipodrom) duvarlarında oturan izleyicilerin oyuna müdahale etmelerini engellemek için polo oyuncuları sahayı 60 yard⁶⁰ genişliğinde yapmışlardı.⁶¹

Tabtab

Tabtab oyunu, Abbasi meydanlarında oldukça yaygın oynanan bir oyundu.⁶² Öyle anlaşılıyor ki en popüler olan furusiyya oyunlarından biriydi.⁶³ Tabtab oyunu poloya çok benzeyen bir oyundu. At sırtında, geniş bir parça tahta veya raket (tabtab) ve topa oynanırdı.⁶⁴ Tabtab oyunu halife Harun Reşid'in hoş vakit geçirmek için yaptığı favori aktivitelerden biriydi ki kendisi Abbasi halifeleri arasında meydanda oynayan ilk halifedir.⁶⁵ Câhız'ın belirttiğine göre Abbasilerin Türk takımı tabtab oyununun şampiyonuydular.⁶⁶

Bircas

Bircas⁶⁷ denilen oyun geniş bir kitle tarafından oynanırdı.⁶⁸ Bir halk sporundan ziyade askeri eğitimdi. Mesudi'ye göre Halife Harun Reşid hipodromda bircas

⁵⁶ İbn Kuteybe, 'Uyun, I, sf. 134; Aynı zamanda karşılaştırmaz Mez, sf. 406.

⁵⁷ İbn Kayyim el- Cevziyye, Ahkamu Ehli'z-Zimme, I, sf. 220

⁵⁸ Aynı eser, I, sf. 220.

⁵⁹ Aynı eser, I, sf. 220.

⁶⁰ 1 yard=0,914m

⁶¹ Uyun, I, sf. 134; Mez, sf. 406. Memlükler döneminde kural olarak bu oyun ikinci namazı ile akşam namazı arasındaki zamanda oynanırdı.

⁶² Muruc, VIII, sf.296

⁶³ Câhız, Resail, I, sf. 376

⁶⁴ Lisan and Lane, Tabtab.; yine, Ahmed Taymur, Elab el-Arab, sf. 54. Hitti'nin (Arap Tarihi sf. 339-40) adlı kitabı tabtabın tenis oyununun ilkel şekli olarak düşünülmemesi gerektiğini çünkü tabtabın at sırtında oynandığını belirtmiştir.

⁶⁵ Muruc, VIII, sf. 296

⁶⁶ Câhız, I, Resail sf.21

⁶⁷ Mesudi'nin Muruc eserinde bu kelime -bircas- (Muruc, VIII, sf. 296); Şabi'nin Vuzara eserinde (sf. 17) bircaş olarak geçer.

⁶⁸ Muruc, VIII, sf. 296; Şabi, Vuzara, sf. 17

oynayan ilk halifeydi.⁶⁹ Oyun, oyuncuların ata sıçrayıp binmesiyle başlayan, birbiri ardınca at binip hareket halinde hedefe ok fırlatma şeklinde oynanan bir oyundu.⁷⁰ Belirtildiğine göre halife Mutaz'ın döneminde askeri eğitim genelde bu oyunun düzenli olarak oynanmasıyla yapılırdı. At üstündeki askerler, ustalıklarının değerlendirildiği ve maaşlarının belirlendiği bir oyunun parçası olurlardı.⁷¹ Her biniciden hedefe (bircas) atış yapmaları istenirdi; doğru bir şekilde nişan alıp atış yapmış, sarsılmamış ve atın yuları kontrolünden çıkmamışsa oyuncunun ismi muhteşem anlamına gelen 'ceyyid' kelimesinin kısaltması olan -C- grubuna dahil edilirdi; hedefi az bir farkla ıskalayanlar, vasat, orta halli anlamlarına gelen 'mutavassit' kelimesinin kısaltması olan -T- grubuna dahil edilirdi; ve hedefe geç varan, iyi at binemeyen, hedefi ıskalayanlar, ast, ikinci derecede anlamına gelen 'dun' kelimesinin kısaltması olan -D- grubuna dahil edilirdi.⁷² Türk askerler, geleneklerinden kaynaklanan okçuluktaki kabiliyetlerinden dolayı bircas oyununda üstün başarılar göstermişlerdir.⁷³

Okçuluk

Okçuluk (ramî el-nüşşab) bu dönemin en popüler oyunlarından biriydi. Yay, savaşta kullanılan temel silahlardan biri olduğundan okçuluğa özel bir önem verilmiş ve itibar edilmiştir. Abbasiler okçuluğun devam ettirilmesi hususunda hassas davranıyorlardı ve bu hassasiyet birçok araştırmacının okçuluk konusuna önem verip bu alanda bilimsel çalışmalar yapmalarını tetiklemiştir.

Abbasilerde okçuluk, askeri eğitimin temel öğelerinden ve furusiyya (at biniciliğiyle alakalı) egzersizlerinden biriydi. 13. yy boyunca veya hemen sonrasında yazılan kaynaklar okçuluğa değinir fakat fazlaca ayrıntılı bilgi verilmez. Bu yüzyıla ait değerli kaynaklar ile daha sonraki Abbasiler, Eyyubiler ve Memlûkler döneminde yazılan furusiyya eserleri değerlendirilebilir.

Hareket halinde (at üzerinde) atış yapılırken yuvarlak, ince, iğ şeklinde (ucu sivri) olan hafif, sert ve güçlü etkisi olan ok tercih edilirdi. Uç kısımlarından başlayıp biraz aşağısına kadar inceltilir ve küçük dişli bir çarkla

⁶⁹ Aynı eser, VIII, sf. 296

⁷⁰ Şabi, Vuzera, sf. 17

⁷¹ Şabi, Vuzera, sf. 17-18

⁷² Şabi, Vuzera, sf. 17-18

⁷³ Câhız, Resail, I, sf.21

düzleşmesi için budandırdı.⁷⁴ İnsanlar değişik yollarla okçuluk üzerine pratik yaparlardı ve özel günlerde ünlü okçular arasında yarış düzenlenirdi. Yeni başlayan acemi okçular çeşitli hedeflere atış talimi yaparlardı: yakın hedef, sabit ve hareketli hedef. Anlaşıyor ki hünerli atıcılar ok atarken değişik metotlar kullanıp çeşitli hedeflere nişan almışlardır.⁷⁵ Sabit hedefler için okçular yapmacık atlı ve karşı koyan düşman askeri kullanmışlardır. Yapay atlı için at üzerindeki asker boyutunda materyal konulur ve bir karış genişliğinde yuvarlak bir nesne atlının kafasını temsil etmesi maksadıyla iliştilir; ve üç karış genişliğinde bir kalkan yuvarlak nesnenin bir karış altına yerleştirilirdi. Hedef, yayın fırlatma gücüne göre uygun bir uzaklığa yerleştirilir ve oklarla yapay hedefin yün ve kalkanın olduğu biraz daha alt kısmı nişan alınırdı. İkinci bir metot, dört hedefin hazırlanıp birinin sağa birinin sola diğerinin öne ve diğerinin arkaya yerleştirilmesiyle başlar, okçu tam ortaya geçip ayaklarını yere sıkıca sabitler ve parmakları arasındaki dört oku ayaklarını kımıldatmadan sadece gövdesini çevirmek suretiyle hedefe nişan alıp vurmaya çalışır.⁷⁶

Okçuluk müsabakaları iki şekilde yapılırdı: hedefe nişan almak suretiyle ve uzun mesafe atışı yapmak suretiyle. İlk yöntem fıkıhçılar tarafından genel kabul görmüşken ikinci yöntemde bazı fıkıhçılar aleyhte fikir beyan etmişlerdir.⁷⁷ Okçulukta bahis izin verildiği için halk bu spora büyük ilgi göstermiştir. At yarışında olduğu gibi muhallil⁷⁸ (bir haramı helal eden) işçileri bu tür bahisçiler için gerekli görülüyordu.⁷⁹

Hedefi vurmada uyulan kurallardan bazıları: atış sayısının müsabakadan önce belirlenmesi; her yarışmacının yay ve oku aynı kalitede olmalıydı; atış uzaklığı Iraklı şafiilere göre düzenlenmiş ve minimum uzaklık 250 yard ve maksimum 350 yard olarak belirlenmişti; ödül miktarı belirlenmeli üstü kapalı, belirsiz olmamalı. Oyuna başlama sırası kura çekme yöntemi ile olurdu; şayet ödül ileri gelen birisi tarafından verilecekse kendisi ilk başlayamı seçebilirdi.⁸⁰

Ramî el-nüşşab (Okçuluk) gibi ramî bi'l-bunduk (çarpy/artı işaretli şeklinde yayla atış) sporu da popülerdi. Atılan cisimler toprak, taş, çelik veya

⁷⁴ Arab Archery, sf. 117; Saracen Archery, sf.104.

⁷⁵ Arab Archery, sf. 1331-45 ; Rosenthal, Gambling in İslam, sf. 59

⁷⁶ Arab Archery, sf. 145-6

⁷⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, Furuşsiyya sf. 79-80

⁷⁸ Muhallil için bkz , İbn Kayyim, Furuşsiyya, sf. 245

⁷⁹ Gunye, ds., 196-7; Risala fi'l rimaya, SOAS (School of Oriental and African Studies), 159

⁸⁰ İbn Kayyim el_Cevziyye, Furuşsiyya sf. 80; Risala fi'l-rimaya, sf. 163. ayrıntılar için bkz. Furuşsiyya Sf. 80 f.

kurşundan imal edilirdi.⁸¹ Çapraz yay silah olarak Perslerde kullanılırdı ve söylendiğine göre Müslümanlar tarafından bulunmuştu, kullanılmaya başlanması ise Halife Osman'ın ilk dönemlerine rastlar.⁸² Abbasilerin ilk dönemlerinde bu silahı kullanmaktaki maharetiyle ün yapmış insanlar vardı ve bunlar imparatorluğun değişik yerlerine ziyaretler düzenleyip buralardaki usta kişilerle yarışmak isterlerdi.⁸³ Belirtildiğine göre Halife Harun Reşid'in hizmetinde bu okçulardan bir grup bulunurdu ve spor müsabakaları ile av yolculuklarında kendisine refakat ederlerdi.⁸⁴

Abbasiler döneminde üç okçuluk okulu ortaya çıkmıştır, her okula dönemin en ünlü okçulardan birinin ismi verilmiştir. Bunlar: Ebu Haşim el-Maverdi, Tahir el-Baki ve İshak el-Rakki.⁸⁵

Gerek at sırtında gerek yaya olsun okçuluk müsabakaları genelde sonbahar mevsiminde sabah veya akşam saatlerinde yapılırdı. Yay kullanımını ve görüş açısını etkilediği gerekçesiyle yağışlı ve rüzgarlı havalarda yarış yapılmazdı.⁸⁶

Güreş (Musara'a)

Diğer bir popüler spor güreşti. Halifeler ve toplumun ileri gelen kimseleri bu faaliyeti teşvik etmişler, meşhur güreşçilere iş vermişler, müsabakaları izlemişler hatta bu beceri isteyen oyuna bizzat katılmışlardır.⁸⁷ Halife Emin'in özellikle bu spora düşkün olduğu söylenir.⁸⁸ Aslanla düello dövüşünde parmağının ciddi bir şekilde yaralandığı belirtilmiştir.⁸⁹ Halife Mutazid, aslanla düello dövüşü yapmış ve onu öldürmüştür. Aslana aniden saldırmış ve onu öldürüp yarışı bitirmesi sadece 2 kılıç darbesiyle gerçekleşmiştir.⁹⁰

⁸¹ Çunya, ds. 179.

⁸² Kuşacim, Maşayid, sf. 247-8

⁸³ Ağani, XX, sf. 93; bkz. As'ad Talas, al Hayat el-İçtimaiyya, in MMII, 1952, sf.279

⁸⁴ A.g.e., sf. 93; bkz, C. Zeydan, Tamaddun, sf. 159

⁸⁵ Kişşat el-Kavs ve's-Sahm, Br. Mus. MS. Or. 3135, dosya.11-12; Kitabu'l-Rami, Br. Mus. MS. Or. 3135, dosya, 1-2; Arab Archery, sf. 16

⁸⁶ Kişşat el-Kavs ve's-Sahm, dosya, 33; Br. Mus. MS. Or. 1358, dosya, 98; Arab archery, sf. 120

⁸⁷ Muntazam, VI, sf. 341; ve A. Talas, MMII, 1952, sf.279

⁸⁸ Muruc, VI, sf. 432

⁸⁹ Muruc, VI, sf. 432

⁹⁰ Muntazam, v. Pt. 2, sf. 129; Nişvar, II, RAAD, XVII, sf.453

Dördüncü yüzyılın güreş müsabakaları, Büveyhi Mu'izzu'd-Devle'nin emriyle Bağdat'ta dikkate değer bir sahneyle gerçekleştiriliyordu. Yarış günü, meydana, dallarından ödülleri ve değerli eşyalar sarkan bir ağaç bırakılırdı. İçinde dirhemler bulunan küçük el çantaları ağacın alt kısmına bırakılırdı. Davul ve flütlerle müzisyenler bu günü renklendirirdi. Müsabaka dört saat sürer galip gelen ödülleri ve Mu'izzu'd-Devle'den aldığı kaftanın sahibi olurdu.⁹¹

Halter ve Diğer Sporlar

Halter, yine bu dönemde yapılan önemli sporlardandı; hatta halifeler ve saray ileri gelenleri de bu spora ilgi göstermişlerdir. Mutasım, boylu poslu bir halifedir, formunu bu egzersizle korumuştur. Kendisinin yaklaşık bin ratl (yaklaşık bin pound⁹²) ağırlığında halter kaldırdığı söylenirdi; bu ağırlığı başının yukarısına kadar kaldırıp bir iki adım atabildiği söylenmiştir.⁹³ Bir defasında (750 pound) 750 ratl ağırlığındaki demirden bir kapıyı kaldırmıştır.⁹⁴

Koşu yarışması, eskrim, sandal yarışı, yüzme ve mızrak oyunu gibi diğer sporlar da halkın ilgi alanına giren sporlardandı.⁹⁵ Bu tür eğlenceler çok masraflı olmadığından toplumun her tabakasından insanın ilgisini cezp etmiştir. Abbasi ordusunda eğitim almak furusiyya ve bu tür faaliyetlerden yüksek derece almaya bağlıdır.⁹⁶ Abbasiler büyük bir ilgiyle ve hayranlıkla yüzme sporuyla uğraşp birbirleriyle bu alanda yarıştılar; sonuçta bazı kimselerin ustalık isteyen diğer alanlarda yetenek kazanmalarına vesile oldu. Deneyimli yüzücüler, ellerinde bir kap olduğu halde dik durarak ve kabın içinde ateş olduğu halde yüzebiliyorlardı.⁹⁷ Bağdat, Tigris'te, yolcu ve eşya taşımacılığında kullanılan otuz bin sandal, sandal yarışlarına olanak sağlıyordu.⁹⁸ Diğer sporlar gibi bu da izleyiciler için renkli görüntüler oluştururdu. Şenliklerde, Bağdat halkı için en temel eğlence kaynaklarından biri bot yarıştıydı.

⁹¹ Aynı eser, VI, sf. 341; ve Mez, Renaissance, sf. 406

⁹² 1 pound=0.450 kg

⁹³ Fahri, sf. 316

⁹⁴ İkd, II, sf. 304; ve Muneccid, Bain el-Hulafa, sf. 100; Rosenthal, İslam'da Kumar, sf. 55-57

⁹⁵ Muntazam, VI, sf. 341; İbn Kayyim el-Cevziyye, Furusiyya, sf. 7,106

⁹⁶ Câhız, Resail, I, sf. 21 İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre furusiyya dört branştan oluşur: binicilik, okçuluk, mızrak fırlatma ve eskrim.

⁹⁷ Muntazam, VI, sf. 341; ve, Mez, sf. 407

⁹⁸ Mez, sf. 407; Manakib Bağdad (İbnü'l-Cevzi'ye atfedilmiştir) sf. 27

Hayvan Yarışları

Abbasi dönemi spor faaliyetleri arasında hayvan yarışları ve kuş dövüşleri önemli bir yere sahiptir. Bu tür oyunlar halifeler ve halk için ilgiyle ve hoş karşılanırdı. Dört ayaklı hayvanlar, köpek ve koç gibi ve kanatlı hayvanlar, horoz, keklik ve bıldırcın bu tür yarışlarda kullanılırdı.⁹⁹ Bağdat'taki Şari' el-kebs ve'l-esed (koçlar ve aslanlar sokağı) ve Suk et-tuyur (kuş çarşısı) daki yoğun hayvan alım satım trafiği bu spora çok ilgi olduğunun göstergesidir.¹⁰⁰ Mesudi'nin aktardığı bilgiye göre Abbasi halifeleri, saraya ait hayvanat bahçelerinde çok sayıda bu tür hayvan bulundurmuşlardır.¹⁰¹

Bu döneme ait kaynaklarda hayranları tarafından muhtemelen düzenli aralıklarla organize edilen hayvan yarışları hakkında detaylı bilgi bulamamaktayız. Erken dönem Abbasi Halifelerinin çok istekleri olmaları, sarayda bu konularda görev alan bir çalışan grubun oluşmasını gerektirmiştir; özellikle hayvan bakıcıları. Koç bakıcıları, horoz yetiştiricileri, dövüş köpekleri bakıcıları, Abbasi sarayının düzenli işçileri olmuştur.¹⁰² İbn Zubeyr'in belirttiğine göre Halife Mütevekkil'e başvurularak bu çalışan kadronun giderleri için çok büyük meblağda para harcanmıştır. Bu çalışanların yıllık maaşları ile diğer üç saray hizmetlisi maaşları beş yüz bin dirhemi bulmuştur.¹⁰³ Bu miktar hayvanların alımı, beslenmesi vb. ihtiyaçlar için harcanan parayı içermez.

Bu yarışlar, Şari'ye göre meşru olmadığından furusiyya ve fıkıh kitaplarında kurallar, şartlar, yarışların yönetilmesi gibi konulara değinilmez. Bu nedenle halkın bu yarış müsabakalarına düşkünlüğünün ne derecede olduğunu açığa çıkarmak güçtür. Fakat kesin bildiğimiz Nevruz gibi özel günlerde Halifenin emriyle saraydaki meydanda sık sık bu tür yarışlar yaptırılırdı. Halife Mutasım'ın emriyle aslan ve bufalo dövüşü tertiplendiği söylenmiştir.¹⁰⁴ Özel günlerde ve durumlarda hayvanlar meydana getirilir rakibiyle karşılaştırılır ve seyircilere heyecan dolu anlar yaşatılırdı. Bu spor

⁹⁹ Muruc, VIII, sf. 230; Ağani, VI, sf. 75; **İbnü'l-Uhuve**, Meâlimü'l-kurbe, sf. 242; ve Mez, sf. 404

¹⁰⁰ Muruc, VIII, sf. 184; Manakib-i Bağdad sf. 26

¹⁰¹ Muruc, VIII, sf. 19. Mu'tezz, söylendiğine göre misafirlerine, hayvanların tutulduğu bahçede aslanlar ile filler arasındaki kavgayı izletmiştir.

¹⁰² İbn Zubeyr, Dahair, sf. 220; Muruc, VIII, sf. 19

¹⁰³ İbn Zubeyr, Dahair, sf. 220

¹⁰⁴ Câhız, Hayavan, VII, sf. 131; Nuveyri, **Nihâyet** el-Ereb, X, sf. 124

bazen hayvan veya kuş sahipleri arasında kavga çıkmasına neden olurdu.¹⁰⁵ Bundan dolayı çıkan, bildiğimiz bir tartışma sonradan düşmanlığa dönüşen Halife Mustekfi ve Fadl b. Muktedir arasında, güvercin, koçlar, horozlar ve bıldırcınların olduğu bir yarış esnasında meydana gelmiştir.¹⁰⁶ Büyük olasılıkla böylesi olayların önüne geçmek için Halife Muhtedi Billah (hilafeti:869-70) hilafet makamını da göz önünde bulundurarak hayvanlar arasında yaptırılan tüm dövüşleri yasakladı; sarayın hayvanat bahçesinde bulunan dört ayaklı tüm hayvanların derhal öldürülmesini emretti.¹⁰⁷ Bu emir uzun süre uygulanamadı çünkü saray meydanı bu tür sert kararları reddeder olmuştu; nihayet Muhtedi'nin suikaste kurban gitmesinden sonra eski durum tekrar restore edilmeye başlandı.

Hilafet sarayı hizmetkarlarının bu tür sporlara çok düşkün olduğu söylenir. Bazen bu düşkünlükte öyle ileri gitmişlerdir ki kendi işlerine kayıtsız kalmışlardır. İbn Tayfur'un belirttiğine göre Halife Me'mun yanına onları birkaç kez çağırmasına rağmen kulak asmamışlar saray avlusundaki horoz dövüşü ve diğer oyunları izlemeye devam etmişlerdir.¹⁰⁸ Câhız, saray haremağalarının güvercin yarışına olduğu kadar bu tür yarışlara da ilgi gösterdiklerini ifade eder.¹⁰⁹

Meydan (Hipodrom)

Abbasi halifeleri tarafından hipodromların, çeşitli sporların ve organize edilen yarışların icra edilmesi için inşa edilmesi ilginçtir. Askerler için furusiyya eğitimi de burada verilmiştir. Şabi'den öğrendiğimize göre birden fazla çeşit hipodrom mevcuttur.¹¹⁰ Halifeler, hipodromları sarayın etrafına veya içine inşa ettirmişlerdir; şehir dışına, genellikle nehir kıyısına, inşa edilen meydanlardan farklıdır.¹¹¹ Şabi, Bağdat'ta, 'meydan es-sağir'den bahseder ve Halife Mutazıd Billah'ın burayı ziyaret edip neşeyle bazı oyunlara iştirak ettiğini söyler.¹¹² Birkat es-siba'ya yakın yere inşa edilen bu meydan oldukça geniş bir alana

¹⁰⁵ Muruc, VIII, sf. 379; ve, Meâlim el-Kurba, sf. 242

¹⁰⁶ Muruc, VIII, sf. 379

¹⁰⁷ Aynı eser, VIII, sf. 19

¹⁰⁸ İbn Tayfur, Bağdad, sf. 55; Beyhaki, Mahasin, sf. 554

¹⁰⁹ Câhız, Hayavan, I, sf. 118; Mahasin, sf. 611

¹¹⁰ Şabi, Vuzera, sf. 17; Taberi, III, 1808; Muruc, VII, 299

¹¹¹ Nişvar, I, sf. 70; Kamil, VI, sf. 155; ve Samarra, Bağdat, 1940, sf. 62-5

¹¹² Şabi, Vuzera, sf. 17 Taberi, III, sf. 1808, Türk askerlerinin Samarra'da polo oynadıkları mekânın adının 'Meydan Boğa as-Sağir' olduğunu söyler.

yayılmış olup içerisine Halife, yakınları ve nedimleri için inşa edilmiş büyük bir bahçesi olan gösterişli daireler yapılmıştır. Büyük olasılıkla meydanlar taştan duvarlarla çevrili olup büyük demir bir kapıyla korunmaktaydı. Şabi, meydanın içinde bulunan bir bahçe kapısından söz etmiştir ki bu kapı herhangi bir müsabaka esnasında kapalı tutulurdu. Bu içerideki küçük kapı olmalı veya bizim bahsettiğimiz dış kapı olabilir. Çeşitli ihtiyaçlar düşünülerek konforlu bir ortam hazırlanmıştı; anlatılanlara göre abdest alma yeri, yemek odası ve dinlenme odası bunlardan bazılarıydı. Abdest alma yeri bazı katlarda mevcuttu; bunu Halife Mutazıd'ın 'abdest almak için yukarı çıkması' ifadelerinden çıkarabiliriz.¹¹³ Taberi'nin başka bir yazısında Halife ve diğerlerinin çeşitli etkinliklerden sonra temizlik yapabilmeleri amacıyla iyi ısıtılmış ve parfümlenmiş banyoların olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁴ Halife Mutasım'ın polo oynadıktan sonra burada banyo yapmaktan hoşlandığı ve birkaç saatini bu şekilde partneriyle konuşarak geçirdiği söylenmiştir.¹¹⁵

Bağdat'taki ilk meydan, Halife Mehdi tarafından Bağdat'ın kurulmasından 30 yıl sonra at yarışı amacıyla inşa edilmiştir.¹¹⁶ Bermeki ailesinin¹¹⁷ saraydaki etkinliğinin yok edilmesinden sonra, Memun'un, polo oyunu için Haruni sarayı zemininde bir meydan inşa etmiştir.¹¹⁸ Halife olduktan sonra Emin de benzer şekilde Ebu Cafer al-Mansur'un sarayında meydan yapılmasını emretmiştir.¹¹⁹ Halife Mutasım'ın Cavsak sarayında şişe görünümüne yakın yarış pisti vardı.¹²⁰ Cavsak'ın doğu kısmında arka kısmında enine duvarlar bulunan geniş dikdörtgen bir alan, Herzfeld ve Viollet'in belirttiğine göre polo oyunu için tasarlanmıştı ve hayvanlar için ahır ve izleyiciler için küçük kulübeler mevcuttu.¹²¹ Rogers, doğu kültürüne kıyasla şişe şeklindeki yarış pistinin oldukça farklı olduğunu belirtir.¹²² Halife Mütevekkil'in, Tell-el-Aliç veya Tell-el-Alik ve Burç el-Kaim denen geniş yüksek düzlükleri yarış pistinin daha iyi izlenebilmesi için yaptırmıştır. Tell-el-

¹¹³ Şabi, Vuzera, sf. 17

¹¹⁴ Taberi, III, sf. 1326-7; ve Muruc, VII, sf.299

¹¹⁵ Taberi, III, sf. 1326-7

¹¹⁶ S.A.El-Ali, The Islamic City, ed. Hourani and Stern, sf.93,101

¹¹⁷ Abbasilerde nüfuz sahibi Pers kökenli bir aile, çev.

¹¹⁸ Yakubi, 253, Rogers in Islamic City'den alıntı sf. 151

¹¹⁹ Kamil, VI, sf. 155

¹²⁰ Rogers Islamic City, 151

¹²¹ Herzfeld, Mitteilungen, sf. 196-204; Viollet, Description, sf.695-8;

¹²² Rogers, sf.152

Alik üzerinde Halifenin atlarını izlerken kullanması gayesiyle 9 bölümlü kulübeler yaptırılmıştır.¹²³

Ev İçinde Oynanan Oyunlar

Satranç

Satranç veya Sitranç, Abbasi toplumunda ev içinde oynanan en favori oyun olarak görülüyor. Bazı kaynaklara göre, Halife Harun Reşid döneminde yaşayan Hafız el Şatrançî, satranç oyuncusu olarak ün yapmıştı.¹²⁴ Üçüncü ve dördüncü yüzyılın diğer meşhur satranç oyuncularını: Adli, Razi, Maverdi ve Suli'dir.¹²⁵ Adli, uzun bir zaman boyunca satranç oyununda liderliği tek başına elinde bulunduruyordu; ne var ki Halife Mütevekkil'in de hazır bulunup izlediği bir oyunda Razi'ye yenilmişti.¹²⁶ Halifeler arasında satranç ilk oynayanın Harun Reşid olduğu rivayet edilir. Bazı satranç oyuncularına nafaka tahsis etmiştir.¹²⁷ Oğlu Memun, babası gibi satranca olağanüstü bir ilgi gösterdi. Sürekli "satranç zekayı geliştirir" der ve hakkında şiir yazdığı söylenir.¹²⁸ Bu dönemin halifeleri arasında, Mütevekkil ve Mutazid satranç oyuncularına ilgi gösterirlerdi.¹²⁹

Satranç oyuncuları arasında sık sık yarış yapılırdı. Düzenlenen yarışmalardan en iyi bilineni Halife Memun'un da izlediği 819'da Horasan'da düzenlenen ve Cabir el-Kufi ile Ziryab el-Hattan arasında geçen karşılaşmadır.¹³⁰

Satrançın popülerliği gerçeğini tahmin edebilmemiz için, cariye fiyatlarının yükselmesi için tacirlerin büyük bir özveriyle kendilerine satranç öğretmesi örnek gösterilebilir. Halife Emin ve Memun'un cariyesi Arrib, diğer

¹²³ Yakut, Buldan, IV, sf. 22

¹²⁴ Mahfuz, Şatranç, sf. 7-8

¹²⁵ Muruc, I, sf.161; Muneccid, Hulefa, sf. 108-9; A.Talas, MMII, 1952, sf. 276-7; ve Murray, History of Chess, sf. 198

¹²⁶ Fihrist, sf. 221; Murray, History of Chess sf. 170-198

¹²⁷ Muruc, VIII, sf. 296; Harun'un satranca karşı olan ilgisinin en iyi kanıtı kendi sözleridir: Bazı hoş vakit geçirmeye yarayan faaliyetler olmadan yaşamak imkansızdır; bir hükümdar için satrançtan daha iyi bir uğraşı önermem.

¹²⁸ Muneccid, Hulefa, sf. 108; ve Murray, History of Chess, sf. 197

¹²⁹ Muruc, VIII, sf. 271, Taberi, III, sf. 1671

¹³⁰ Mahfuz, Şatranç, sf. 7-8; Muhadarat, II, sf. 727

başarılarının yanında satrançtaki ustalığından dolayı başarılı cariyeye olarak bilinirdi.¹³¹

Satranç üzerine bu geniş ilgi özel bir eğitim alanı oluşmasına ve dönemin yazarlarının hakkında kitaplar yazmasına yol açtı. İbn Nedim'e göre satranç ve tavlâ hakkında kitap yazan ilk şahsiyet Adli'ydi; Kitab es-Satranç ve Kitab el-nard ve-esbabuhu ve'l-la'b biha adında iki kitap yazmıştır.¹³² Dokuzuncu ve onuncu yüzyılın dikkate değer diğer yazarları: Ebu Zeyd el-Belhi, Razi, Suli, Muhammed b. Ubeydullah, İbn el-Uklidasi, Kariş el-Muğanni ve Ebu Yusuf el-Massisi.¹³³

Satrancın Hindistanlı Sissa adındaki bir prens tarafından Baltit adlı bir kral için icat edildiği söylenir nitekim Hindistan'da ortaya çıkmış bir oyundur.¹³⁴ Daha sonradan Hintlilerden Perslilere onlardan da Araplara geçmiştir.¹³⁵ Hindistan'da "ordunun dört üyesi" filler, atlar, savaş arabaları, piyade askerler anlamına gelen çatur anga olarak bilinirdi (kral ve kraliçe ordu birlikleri arasında gösterilmezdi).¹³⁶ Arap dilbilimcileri ve filozofları Arapça veya Farsçadan satranç yerine kullanılacak bir kelime türetmeyi denediler. Damiri'ye göre bu kelime el-muşatara (yarıya bölmek) veya et-taştir (birleştirmek, bir araya toplamak) kelimelerinden türetildi.¹³⁷ Kitab Nuzhat es-Satranç adlı kitabın yazarı Hakim'e göre satranç, Farsça şeş-reng (altı renk), altı tür satranç unsuru, veya heş-reng (sekiz renk), satranç tahtasının sekiz karesinden türedi.¹³⁸

Pers şahı Husrev I, Anuşirvan'a (M.S 531-79) Ganj kralı tarafından verilen hediyelerden satrancın ilk zamanlarda tahtadan yapılmış olduğunu anlarız.¹³⁹ Mesudi, on üçüncü yüzyıla ait kırmızı deriden yapılan bir satrançtan bahseder.¹⁴⁰ Bu dönemde oynanan satrancın yeni ve popüler bir versiyonu olan

¹³¹ Suyuti, Mustadraf, sf 37; Muneccid, Hulefa, sf.108-9

¹³² Fihrist, sf. 221; Eng. Tr. Bayard Dodge, sf. 341

¹³³ Eserleri: Ebu Zeyd el-Belhi: Kitab el-Şatranç; Razi: Kitab Latif fi'l Şatranç; Suli: Kitab el-Şatranç (nushat el-ula: ilk el yazması) ve Kitab el-Şatranç (nushat es-Saniye: ikinci el yazması) Laclac: Kitab Mansubat el-Şatranç; İbn al-Uklidasi: Kitab Macmu' fi es-Şatranç. İbn Nedim, İbn Tarkhan'ı da satranç yazarları arasında gösterir. Sonraki dönem satranç yazarları için bkz. Murray, op, cit, sf. 207 f.

¹³⁴ Muruc, I, sf.159

¹³⁵ Murray, sf.186; Firdevsi, Şehname, sf. 385-401

¹³⁶ Table Games, sf. 240; Steingass, Persian-English Dictionary

¹³⁷ Damiri, Somogyi, Table Games'ten alıntı sf.240

¹³⁸ Karşılaştı. John Rylands Library, Manchester, MS. 766

¹³⁹ Firdevsi, Şehname, VI, sf.385-401

¹⁴⁰ Muruc, VIII, sf. 316

ve insan organlarıyla¹⁴¹ –ki bundan kasıt insana özgü altı duyu organıdır-¹⁴² oynanan Cevarihiyya tanıtılmıştır. Oyun hangi unsurun hareket ettirileceğini belirleyen bir zar atılmasıyla başlar.¹⁴³ Oyundaki unsurların hareketini belirleyen oyuncuların yeteneği değil zarlardır.¹⁴⁴

İslam edebiyatında satranç konulu eserlerde bireyi oyun oynamaya hazır hale getiren nitelikler ve oyun süresince uyulması gereken kurallarla ilgili yazılar yazılmıştır. Satranç oyuncusu zarif, iyi bir hafızaya sahip ve dürüst olmalı. İyi eğitilmiş, davranışlarında dikkatli ve hazırcevap olmalıdır.¹⁴⁵ Bu özelliklere dönemin oyuncuları tarafından önem verilir dikkat edilirdi özellikle halifeyle veya ileri gelen bir devlet adamıyla karşılaştıklarında çok dikkatli davranırlardı. Her nasılsa Halife Memun bu tür formalitelerden hoşlanmazdı; oyun oynarken çok resmi davranan rakiplerine: “Satranç ve kibarlık bir arada iyi olmuyor, normalde arkadaşların arasında nasıl davranırsan burada da öyle ol” derdi.¹⁴⁶ Bu gerçekten hareketle Kitab et-Taç adlı kitabın yazarı okçuluk, avcılık, top oyunu ve satranç oyununda yarışmacı saraydan biri ile hiçbir kuşku duymaksızın eşit haklara sahip olarak bir araya geldiklerini kaydeder.¹⁴⁷

Tavla (Nard)

Ev içinde oynanan diğer bir popüler oyun tavladır, veya nard. Doğru işaretiyle çizilmiş iki bölüm ve her bölümde her biri yılın on iki ayını temsil eden on iki nokta bulunurdu; otuz piyon ayın otuz gününü temsil ederken iki zar Tanrısal

¹⁴¹ Aynı eser, VIII, sf. 314; Mez. Sf. 403

¹⁴² Altı his: konuşma, duyma, görme, dokunma, kavrama ve hareket ve kalbe ait olan evrensel his (Murray; History of Chess, sf.342)

¹⁴³ Somogyi, Table Games, sf.237

¹⁴⁴ EI(1), sv. Shatrandj (B. Caarra de Vaux)

¹⁴⁵ İbn Ebi Hacala, Kitab An mudhac el-kital fi la`b al-shatranj, John Rylands Library, MS. 767, fols. 3ia-4ia

¹⁴⁶ Rağib, Muhadarat; II; sf. 727; Mez, sf.404; Murray, sf.197

¹⁴⁷ Taç (Câhız'e ithafen) sf. 72; Malik b. Enes, Ebu Hanife ve Ahmed b. Hanbel, bir hadise dayanarak satranç oynamanın meşru olmadığını savunuyorken Şafi ve diğer bazı ulemalar oyunun çeşitli faydalarını göz önünde bulundurarak (zekaya etkisi, savaş stratejileri alanında deneyim vs) oynanabilirliği kanısına varmışlardır. En doğru görüş Damiri'nin de belirttiği gibi mekruhtur ve bazı ulemalar oynanabilmesini bazı şartlara bağlamıştır: namazdan ve diğer dini faaliyetlerden alıkoymayacak, bahis oynamayacak, kötü/küfürlü konuşulmayacak, sokakta veya kalabalık içerisinde oynanmayacak. John Rylands Library, MS. No: 766 fol. 14b;ve Somogyi, Table Games, sf.241-3. Satrancın meşruiyeti konusunda ayrıntılı açıklama için bkz. Murray, sf.188

irade ve insanın boyun eğmesi anlamına gelirdi.¹⁴⁸ Tavla, satranca göre geri planda kalan bir oyundu çünkü satrançta kesin özellikler göz önündedir ve iyi ile kötü hamleyi ayırt etme yeteneği oyuncunun seçimi ile belli olmaktadır.¹⁴⁹

Ortaçağ İslami kaynakların hemen hepsi tavlının Pers ülkesinde ortaya çıktığında hemfikirdirler.¹⁵⁰ Tarihçi Mesudi, elinde hiçbir kanıt olmadığını da kabul ederek tavlının Hindistan menşei olduğunu savunur.¹⁵¹ Oyunun Arapça-Farsça ismi olan 'Narda-şir' bu oyunun efsanevi mucidi Pers kralı Ardaşir b. Babek (MS. 212-241) alakalı olabilir.¹⁵²

Ulemanın, tavlının haram olduğuna dair hemfikir olmasına rağmen bu dönemin gerek yüksek tabakadan gerek aşağı tabakadan insanları tarafından sık sık oynanmıştır. Tavla şans oyunu olduğundan açıkça para için kumar amaçlı oynanırdı.¹⁵³ Muhammed b. Ahmed b. Hamdun'un tek oturumda Halife Mutazıd Billah ile oynadığı oyunda yetmiş bin dirhem kaybettiği söylenir.¹⁵⁴ Çok ilginçtir ki bir defasında Halife Harun Reşid, İbrahim el-Mavsılı ile tavla oyununda kaybedince oyundaki bahis şartları gereğince kıyafetlerini çıkarmaya zorlandı.¹⁵⁵

İçerde oynanan başka bir oyun daha vardı: dama veya kemik (la'b bi'l-ka'b).¹⁵⁶ Lane'e göre ka'b, iyi kötü dikdörtgene benzeyen kemik oyunu, küçük kemik demek; bu kemik parçası koyunun ayak kısmından elde edilirdi ve zar gibi atılarak oynanırdı.¹⁵⁷ Kaynaklarda oyunla ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Daha çok satranç ve tavla gibi masa oyunlarından esinlenmiştir.¹⁵⁸ Özellikle çocukları cezbeden bir oyun olsa da büyüklerin de ilgisini çekmiştir.¹⁵⁹ Şayzari'nin Nihayet el-Rutba isimli eserine göre ka'b şans oyunuydu.¹⁶⁰

¹⁴⁸ Muruc, I, sf.158; Table Games, sf. 239-40; Mez, sf.404; Rosenthal, Gambling in Islam, sf.40-3

¹⁴⁹ Table Games, sf. 240; Mez, sf.404

¹⁵⁰ Karşılaştır, Table Games, sf. 239-40, 243-4

¹⁵¹ Muruc, I, sf.157; Mesudi bir başka bölümde tavlayı ilk Ardaşir b. Babek'in oynadığını belirtir. (Muruc, I, sf. 158)

¹⁵² Table Games, sf. 239; Rosenthal, Gambling in İslam, sf. 88

¹⁵³ Şabuşti, Diyarat, sf. 13; Mez, sf.404

¹⁵⁴ İbn el-Cevzi, Edhiya, sf. 35

¹⁵⁵ Ağani, V, sf.39

¹⁵⁶ İbn Tayfur, Bağdad, sf. 55; Beyhaki, Mahasin, sf. 554

¹⁵⁷ Lane, Lexicon, s.v. ka'b. Aynı zamanda bak Rosenthal, Gambling in Islam, sf.41.

¹⁵⁸ Şayzari, Nihayet el Rutba, sf. 103; Maalim el-Kurba, sf.171; ka'b taş ve hurmayla da oynanabilirdi (Câhız, Bukkala, sf.137)

¹⁵⁹ Nihaya, sf.103; Maailm, sf.171

¹⁶⁰ Nihaya, sf.103-4

Őadgüli

Őadgüli olarak bilinen diğer bir oyun, bir tarafın ötekine tek başına yorumlaması zor bir bilginin küçük parçalarını vermesi olarak bilinir.¹⁶¹ Őadgüli isminin, Persli (Őad=zevk) ve güller (gül) kelimelerinden türetildiği söylenir.¹⁶² Őadgüli oyunuyla alakalı tarihler bir-iki küçük anekdottan fazla bir Őey kaydetmemiŐ. ŐebuŐti tarafından yazıldığına göre Halife Mütevekkil bir defasında beş milyon adet madeni parayı (dirhem; her biri 2 gram ağırlığında)kırmızı, sarı ve siyah renklerde bastırđı ve sayıları yedi yüzü bulan hizmetçi ve diğer saray çalıŐanlarına zıt renklerde Őapka yapmalarını emretti. Rüzgarlı bir günde, Halife hepsini özel bir amaç için yapılmış olup 40 adet kapısı bulunan muhteşem bir kubbe Şeklindeki binada topladı. Saray halkı etrafını sarınca bu dirhemlerin havaya fırlatılmasını emretti ve bu havada uçuan gül yaprakları gibi renkli ve canlı bir manzara oluŐturdu.¹⁶³ Bu, Halifenin büyük bir özenle hazırlayıp oynadığı Őadgüli oyunuydu. Őadgüli oyunuyla alakalı diğer anekdot ilginçtir. Ebu'l Kasım el-Beridi, Basra'da özel bir günde, yirmi bin dirhem değerindeki gül yığınının önünde oturmuŐ içiyordu; gül yığınının arasına yirmi bin dirhem attı ve birkaç parça hoş kokulu misk (nadd)-bir çeşit parfüm-¹⁶⁴, kafur ve kendisiyle Őadgüli oynamak için çeşitli figürler. Mevcut kişiler gülleri dirhemleri bulmak adına yağma ettiler. Őair Ebu Firas aŐađıdaki beyitte kar yađıŐı ile oyunu mukayese etmiştir.¹⁶⁵

Kar tanelerinin düŐtüđünü gören göz
Onları beyaz gül yaprağı sanabilir,
Őadgüli oynayan erkekler Yağmur.

Samaja

Halife ve diğer yüksek rütbeli saray görevlilerin de saray avlusunda oynadığı diğer bir oyun Samajadır ve bir çeşit maskeli Őenliđe benzer.¹⁶⁶ Halife Mütevekkil'in bir Nevruz günü bu oyuna katılıp diğer maskeli oyuncular

¹⁶¹ Nişvar, I, sf.147,234; II, in RAAD, xVII, sf.517-522; Şabuşti, Diyarat, sf. 160; İbn Zubeyr, Dahair, sf.122

¹⁶² Ahmed Taymur, La'b el-Arab, sf.37

¹⁶³ Diyarat, sf.160; Dahair, sf. 122

¹⁶⁴ Nadd için bkz: Lane, s.v.

¹⁶⁵ Nişvar,I, sf. 147; Eng. Tr. Margoliouth, sf. 161

¹⁶⁶ Aynı eser, I, sf. 234

arasına rahatça karıştığı bilinir.¹⁶⁷ Samaja, Lane tarafından berbat, yakışsız ve çirkin bir oyun olarak tanımlanmıştır.¹⁶⁸ Kaynaklar bu oyunla alakalı, maske takmış insanların halife veya diğer yüksek mevki sahibi insanlar tarafından ortaya saçılan madeni para veya değerli eşyaların yağmalamasından başka bir bilgi vermez.¹⁶⁹ Halife Mütevekkil'in, Samaja oyununda diğer oyuncularla neşe içinde oynadığı bir ara oyuncuların biri halifeye yaklaşıp kaftanının içine elini sokarak madeni para bulmaya çalıştığı bildirilir. Bu olay Halife'nin nediminin huzurunu kaçıtır ve Halifeye olası bir suikast girişimine mahal vermemesi için oyuncuların yaklaşmasına izin vermemesini tavsiye eder. Bu olaydan sonra Halife oyunu mecliste¹⁷⁰ yüksek bir yerden izlemeye başlar. Taberi, Halife Mutasım'ın emriyle Türk general Afşin'in evinin arandığını ve neticede suvar (figür ve maskelerden oluşan) denen oyunda kullanılan kostümlerin bulunduğunu belirtir.¹⁷¹

Kulüp gibi insanların bir araya toplanıp çeşitli oyunlar oynaması Abbasi toplumunun önemli bir özelliğidir. Ağani'ye göre bu tür kulüplerin geçmişi Emevi döneminin ilk dönemlerine rastlar ve varlıklı bir adamın Mekke'de böyle bir mekan tesis edip içinde satranç, tavla ve zar oyunu oynatmasıyla başlar.¹⁷² Abbasi dönemindeki kulüp evler, her ihtiyaç düşünülüp ona göre dizayn edilmişti ve her türlü mobilya mevcuttu. Hatta duvarlarda ziyaretçilerin üst giysilerini asmaları için askı bile mevcuttu.¹⁷³ Kulüp evlerin diğer bir özelliği yüksek mevkili insanlara ve yazarlara açık olması ve onların kullanımına özgü özel odaların kendilerine ve misafirlerine tahsis edilmiş olmasıdır. Söylendiğine göre Şam'lı bir tüccar misafirlerini bu odada satranç, tavla ve kitaplarıyla eğlendirmiştir.¹⁷⁴ Muhtedi egemenliğindeki Filistin'de vergi toplamakla görevli Ahmed b. Mudebbir'le alakalı bir olayda varlıklı insanların iyi satranç

¹⁶⁷ Diyarat, sf. 39-40; Taberi, III, sf. 1318

¹⁶⁸ Lexicon, s.v. samaja

¹⁶⁹ Örn. Diyarat, sf. 39-40

¹⁷⁰ Aynı eser, sf. 39-40; ve Mez, sf. 424

¹⁷¹ Taberi, III, sf.1318; İbn Zubeyir'e göre bir Nevruz günü Halife Mutazid Samaja oyununda on üç bin dinar harcamıştır.

¹⁷² Ağani, IV, sf.52; Diyarat'ın Şabuşti isimli eserine göre Bağdat'taki hristiyan manastırlarına giden eğlence düşkünü Müslümanlar burda şarap içip oyunlar oynamak için kullanmışlardır.;bkz. Rosenthal, Gambling in İslam.

¹⁷³ Ağani, IV, sf.52; ve Table Games, sf.243

¹⁷⁴ Nişvar, I, sf. 195; Mez, sf. 402-3

oyuncularını kolladığı anlaşılıyor.¹⁷⁵ Yahudi ve hristiyanlar tarafından işletilen hanlarda insanlar kapalı mekan oyunları oynayabiliyordu.

Kadınların Oynadığı Oyunlar

Abbasi toplumunun kadınları satranç ve tavla gibi kapalı mekanlarda oynanan oyunlara ilgi göstermişlerdir. Hatta bazıları okçuluk ve at biniciliği gibi oyunlara iştirak etmişlerdir. Mehdi'nin kızı Yakuta'nın babasının yanında erkek kıyafetleri içinde ata bindiği söylenir.¹⁷⁶

Fanzac olarak bilinen diğer bir oyun daha çok toplumun Nabati kadınları tarafından oynanırdı. Bir dans oyunuydu. Kadınların birbirlerinin elini tutup dans ederek koro halinde şarkı söyledikleri bir oyundu.¹⁷⁷ Cevaliki bu oyunu Farsça olan ve Arapça'da dans ellerin kenetlenmesi (dans ederken) anlamına gelen 'destbend' kelimesiyle tanımlar. Ayrıca bu oyunu Mecusi oyunu diye tanımlar.¹⁷⁸

Cariyeler arasında yaygın olan yürüyüş yarışmasından da bahsedilir. Halife Mütevekkil'in cariyeleri arasında yarışma tertipleği söylenir.¹⁷⁹

Çocuk Oyunları

Bu dönemde çocuklar arasında oynanan oyunlardan bazıları şunlardır: Azm Vaddah, Katra, Dara, şahma, Lu'bat et-dabb, Dubaraka, La'b bi'l-dami, Cunnabi.

Câhız'ın belirttiğine göre Bukayri denen oyun kum veya topraktan yığın oluşturulması ve oyunculardan birinin avuçlarından birine sakladığı bir nesneyle iki elini kum yığınının içine gömüp oyuncudan hangi elinde nesneyi sakladığını sormasıyla oynanır.¹⁸⁰ Sonraki dönem yazarlarından Rağib (Ölüm:505) bukayri oyununu ikiye bölünmüş kum/toprak yığınınına bir objenin saklanması ve oyuncudan objenin ne olduğunu tahmin etmesi şeklinde tanımlamıştır.¹⁸¹

¹⁷⁵ Muruc, VIII, sf.13

¹⁷⁶ Taberi, III, sf. 543-44. De Goeje "Yaquta" yı "Banuqa" olarak okur.

¹⁷⁷ İkd, III, sf.179; Cevaliki, Muarrab, sf. 237

¹⁷⁸ Cevaliki, Muarrab, sf. 237

¹⁷⁹ Huşri, Cam al-Cavahir, sf.182

¹⁸⁰ Câhız, Hayavan, VI, sf. 145; ve Ahmed Taymur, La'b el-Arab, sf.12-13

¹⁸¹ Muhadarat, IV, sf.724

İki grup çocuğun beyaz bir kemik parçasını karanlık gece vaktinde mümkün olan en uzağa fırlatıp daha sonra bulmaya çalıştıkları oyunun adı azm vaddah veya uzaym vaddahtır. Kemiği bulan ilk çocuk zafer elde eder ve üyesi olduğu gruptaki çocuklarla beraber kemiğin bulunduğu yerden atıldığı yere kadar diğer grup üyelerinin sırtında taşınırlardı.¹⁸²

Hatra denen ve 'tehlike' anlamına gelen diğer bir oyunda çocuklar parçalar halindeki dokuma veya kumaş parçalarını bir araya getirip düğümleyerek kırbaç yaparlar ve gruplardan birinin üyesi bu kırbaçla diğer grup üyelerini kırbaçlamaya başlardı; şayet yakalanırsa kırbaç diğer gruba geçer ve yenilen taraf olarak diğerlerini sırtlarında taşırlardı.¹⁸³ Câhız bu oyunu bir grubun diğer gruba kırbacı fırlatması ve şayet ıskalanırsa kırbacın geri verildiği ama başarı halinde karşı tarafın sırtına binme ayrıcalığını elde edilmesi diye tarif etmiştir.¹⁸⁴

Câhız'ın söylediğine göre Dara isimli oyun, Karac¹⁸⁵ isimli oyunla benzerlik göstermektedir; Muhammed Harun: Çocuğun elindeki nesneyi saklayıp oyun arkadaşından elindekinin ne olduğunu tahmin etmesini istemesi kuralıyla çok iyi bilinen bir oyundur der.¹⁸⁶ Ahmed Taymur oyunu farklı tanımlar: İki çocuk sırt sırta verip otururlar, diğer çocuklar etraflarında dönerler ve oyunun akışına göre oturan çocukları döverler; oturan çocuklardan biri kendisini dövenlerden birini yakalarsa bu durumda yakalanan çocuk diğerinin yerine oturmak zorunda kalır.¹⁸⁷

Şahma, yaz geceleri oynanan bir oyundu. İki grup çocuk, önceden belirlenen bir çocuk için dövüşürler; gruplardan biri çocuğu korurken diğer grup çocuğu bu grubun elinden alıp kendi yanlarına çekmeye çalışır. Galip grup, yenilen grubun sırtına binme ayrıcalığını elde eder.¹⁸⁸

Kertenkele oyunu (La'b et-dabb), oynarken bir kertenkele resminin kullanılmasından dolayı böyle isimlendirilmiş olup çocukların birinden resme sırtı dönük vaziyette durmuşken elini kertenkelenin istenen belirli bir yerine koymasını ister. Çocuk istenen doğru yere elini koyabilirse yerini başkası alır ve

¹⁸² Muhadarat, IV, sf.724; İbn Manzur çocukların kemiği oldukça küçülttüktan sonra oynadıklarını not etmiştir; bu durumda oyunun ismi 'uzaym' (-azm- in daha küçük formu)

¹⁸³ Muhadarat, IV, sf.724; La'b el-Arab, sf.23-4

¹⁸⁴ Câhız, Hayavan, VI, sf. 145-6

¹⁸⁵ Câhız, Hayavan, VI, sf. 146

¹⁸⁶ Câhız, Hayavan, VI, sf. 146, not:2

¹⁸⁷ Ahmed Taymur, sf. 30

¹⁸⁸ Câhız, Hayavan, VI, sf. 146

kendisi bu kez elin koyulacağı yeri belirler. Başaramaması halinde çocukların tümü sırayla sırtına binerler.¹⁸⁹

Farsça kökenli, ‘dubaraka’ (mannikin) gelin anlamına gelir. Yılbaşı¹⁹⁰ gecesi, genç bir kıza benzetmeye çalışarak oyuncak yaparlar ve bu oyuncağa özenle hazırlanıp süs eşyalarıyla süslenmiş bir elbise giydirebilirler. Dubaraka, daha sonra bir evin damına konulup davul flüt eşliğinde ve ateş yakarak etrafına toplanıp eğlenilirdi.¹⁹¹

Cunabi veya Cunnabi, Ahmed Taymur’un tanımına göre –sepet-anlamına gelen Cunnabiyle oynanan bir oyundu.¹⁹² Bir grup çocuk sepeti saklarken öteki grup arayıp bulmaya çalışırdı. Genelde çocuklar tarafından oynardı¹⁹³ ama nadiren de olsa yetişkinlerinde katıldığı olurdu.¹⁹⁴

Genç kızlar, öteki oyuncaklardan ziyade oyuncak bebeklerle (dami) oynarlardı. Bu tür oyuncaklar kilden yapılırdı ve insan ile değişik hayvan figürleri mevcuttu.¹⁹⁵ Bayramlar (Idu’l-Fıtr ve Idu’l-Adha) gibi özel günlerde çok çeşitli bu tür oyuncaklar Bağdat’taki Muhtesib Ebu Sa’id el-Istahri’ye ait olan –suk el-lab- olarak bilinen markette bulunurdu.¹⁹⁶

Düğünler gibi özel olaylarda, kız çocukları tarafından kuraç olarak bilinen bir oyun oynanırdı. Tahtadan bir ata güzel bir kılıf geçirir, boynunun etrafından geçirdikleri ipi bağrışlarla oynayıp geriye doğru çekerlerdi.¹⁹⁷

¹⁸⁹ Câhız, Hayavan, VI, sf. 146; Muhadarat, IV, sf. 724; Ahmed Taymur, sf. 37-8

¹⁹⁰ Bu günün kökeni için bkz. Taberi, III, sf.2143; R. Levy, Nawru

¹⁹¹ Nişvar, I, sf. 217; Ahmed Taymur, sf.30

¹⁹² La’b el-Arab, sf.19

¹⁹³ Lisan and Mukhaşşas, s.v. janab

¹⁹⁴ Agâni, x, sf. 280; ve Ahmed Taymur, sf.19

¹⁹⁵ Maverdi, Ahkam, sf. 251; Gazali, İhya, II, sf. 67; Abu Ya’la, Ahkam, sf.278

¹⁹⁶ Maalim el-Kurba, sf. 56; Maverdi, Ahkam, sf.251

¹⁹⁷ Taberi, III, sf. 971; ve Navfal, Sannacat at-Tarab sf. 379. Câhız,, Abbasilerin erken dönemlerinde çocukların, evlerinin avlusunda –findık kabuğu- oyununu oynadıklarını not etmiştir. Çocuklar çukur kazıp findık kabuklarını bu çocuklara dökmüşlerdir.(Câhız, Buhala, sf.71; Eng. Tr. ‘Câhız’ın Hayatı ve Eserleri’)Bu oyun hırsızlar tarafından sanki onların bir hilesiymiş gibi kullanılmıştır: Nişvar, I, sf.78. Rosenthal (Gambling in İslam/İslam’da Kumar, sf.65) İslam tarihinin değişik dönemlerinde çocukların oynadığı diğer oyunlardan bazıları: kula, zuhluka, tuban, fiyal, midhah, hacura. Abbasilerin ilk dönemlerinde bu oyunlar çocuklar tarafından rağbet görmemiştir.